

Beszélők és kutatók: résztvevői szerepek a Budapesti Szociolingvisztikai Interjúbán

Borbély Anna

borbely.anna@nytud.hun-ren.hu
<https://orcid.org/0000-0003-4090-0516>

Bartha Csilla

bartha.csilla@btk.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0001-6767-0816>

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a szociolingvisztika, Magyarországon és a külhoni régiókban, vizsgálati kérdéseit, elméleti és módszertani irányultságait, eredményeit tekintve is egyre szélesedő és változatos utat járt be. E vizsgálatok sorából külön is fontos kiemelni olyan kutatásokat, amelyek konkrét eredményeiken túl azért is meghatározóak, mert nagymértékben hozzájárultak a terület magyar nyelvtudományon belüli legitimitációjához, valamint a szociolingvisztikai megközelítésekben reprezentálódó funkcionális, társas-társadalmi nyelvszemlélet formálásához. Ilyen kutatás a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú is.

Az első megállapítás, amelyet Kontra Miklós (2021a: 13) a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (rövidítve BUSZI) vizsgálatról szóló könyv bevezetőjében fontosnak tartott megfogalmazni: „A magyar nyelvészetben korábban nem készült olyan színvonalú beszélt nyelvi korpusz, mint amiről ez a könyv szól. Értendő ez a beszéd-felvételekre is és az elvégzett korpuszpépítő munka minőségére és mennyiségére egyaránt.”¹ Ekként a BUSZI újszerű nyelvészeti elemzésekre nyújt lehetőséget a Budapesten beszélt magyar nyelv használatáról, variabilitásáról, amelyekről előzetes nyelvészeti leírásokban igen keveset vagy csak feltevéseket, hipotetikus megfogalmazásokat lehetett olvasni. A strukturális nyelvtan és a valós nyelvhasználat közötti eltéréseket Magyarországon az 1990-es években Kontra (2022: 34–35) illusztrálja. A fenti megállapításban a BUSZI alapítójának és kutatásvezetőjének kulcsszavai ezek voltak: beszélt nyelvi korpusz, minőségi és mennyiségi korpuszpépítő munka. E kulcsszavak mögött összetett kutatói gyakorlatok és a vizsgálatba bevont beszélőkkel megvalósított együttműködések állnak. Az alábbiakban ezekre irányítjuk

---

¹ A BUSZI munkálatokat 1987-től 2009-ig hat OTKA és egy AKP pályázat támogatta (részletesen lásd pl. Kontra–Borbély 2010: 89). Köszönetünket fejezzük ki Kontra Miklósnak a kéziratához fűzött megjegyzéseiért.

a figyelmet, kiemelve a nyelvi változatosság és változás rögzítésének fontosságát. A tanulmány egyben felhívja a figyelmet arra is, hogy az interjúzás módszerével gyűjtött adatok több nyelvészeti diszciplína számára és újraelemzésekre is lehetőséget nyújtanak.

2. Elmélet és módszer: stílusok és nyelvi változók

Elméleti és kutatómódszertani szempontból a BUSZI leginkább Labov (1984, 1988; lásd még Kontra 2018) és kisebb részben Gregg (1984) kutatásain alapult (vö. Kontra 2021b: 20). Labov határozottan lépett fel a korszakot erőteljesen meghatározó nézetek, mint az elemzések előfeltételének gondolt nyelvi homogenitás vagy a szinkrón és diakrón struktúrák tanulmányozásának különválasztása és a nyelven kívüli tényezők figyelmen kívül hagyása ellen. Susan Gal (Gál Zsuzsa) Labovról ezt írja:

Híressé vált érvelése szerint a fonológiai heterogenitás rendezett; a szisztematikusság nem bármely idealizált nyelvi rendszerben, nem is az egyes beszélők intuícióiban, hanem a társadalmilag strukturált beszélőközösség beszédében található. A cél a folyamatok, nem pedig társadalmilag dekontextualizált egységek, fonémakészlet, hanem sokkal inkább egy-egy változó megvalósításaiban a beszélői alternáció azonosítása; a cél nem is a grammatikalitási ítéletek, hanem a beszélői variánsok használatának feltárása az ellenőrzött interjúkban. Ennek a megközelítésnek a kiterjesztése mindenki projektjévé vált (Gal 2016: 454).

A BUSZI elméleti keretét Labov variációs stílusmodellje adja, amely a stílusváltásból indul ki, és összetevői a beszédre fordított figyelem nagysága, a beszélgetés témája, a társadalmi csoportok, valamint bizonyos nyelvi változók variabilitásának konstellációja (vö. Labov, 1966, 1972). Labov a beszédbeli variabilitás és a stílusváltozatok kísérletes vizsgálatára egyedülálló kutatási módszert dolgozott ki, a Szociolingvisztikai Interjú (rövidítve SZI), amely a hipotézistesztelés innovatív módja (lásd Labov 1984, 1988). Hernández-Campoy (2016) könyve fél évszázados távlatból a szociolingvisztikai stílus kutatásokat összefoglalva tekinti át a stílusok eddigi szociolingvisztikai modelljeinek négy csoportját: szituáció-központú megközelítés (beszédre fordított figyelem), hallgatóközpontú megközelítés (hallgató dizájn), kontextus-központú megközelítés (funkcionális modell), valamint beszélőközpontú megközelítés (beszélő dizájn). A modelleknek ezt a nagy ívű pályáját Labov stílusvizsgálatai inspirálták.

Munkássága megkerülhetetlen, hiszen elvitathatatlanul távlatokat nyitott és nyit ma is mind az öt követő, általa inspirálódó, mind pedig az ellenében létrejövő, kritikai megközelítések számára. Szerepe és hatása máig meghatározó a szociolingvisztikában, a nyelvtudomány egészében és azon kívül is (lásd pl. Bell et al 2016; Kiparsky 2016; Tagliamonte 2016; Chambers 2017; Kontra 2018) (Borbély–Bartha 2021: 109).

Coupland (2007: 24–28) a stílusvizsgálatokat szolgáló módszereket és adatokat bemutatva többek között fontosnak tartja megállapítani, hogy a korábbi variációs szociolingvisztikai vizsgálatok azért hasznosak, mert segítségükkel általánosan ismertté váltak a változók kvantitatív disztribúciói, és ezáltal kiderültek a nyelvi változók szimbolikus aktivitásainak általános jellemzői.

Labov (1966, 1972) a nyelvi változás mechanizmusát vizsgálva a nyelvi változók három típusát azonosította: indikátorok, markerek és sztereotípiák. Az indikátorok azok a nyelvi változók, amelyek esetében a beszélők tudatossága a változatosság iránt nem mutatható ki (nincs tudomásuk róla), ezért minden szituációban a nyelvi változók ugyanazon változatát használják. A markerek esetében viszont már kimutatható a beszélőknek a variabilitáshoz való tudatosabb viszonyulása. Ezt az igazolja, hogy a formális beszédstílusokban a nyelvi változók egyik változatát használják többször, az informális beszédstílusokban pedig a nyelvi változók egy másik változatát részesítik előnyben. Ennélfogva – Labov (1994: 78) szerint – a markerek variabilitása következetes stílus- és társadalmi rétegzettséget mutat. Ezzel szemben a sztereotípiák széles körben ismert nyelvi változók, és tudatos jellemzői egy speciális csoport beszédének: egy nyelvjárás beszélőinek (vö. Labov 1972, 1994; Trudgill 1997; Meyerhoff 2008). A nyelvi sokféleséggel, változatossággal a labovi keretben foglalkozó szociolingvisztikai vizsgálatok ezért azoknak a nyelvi változóknak a megosztására összpontosítják a figyelmet, amelyek markerek; megmagyarázhatják, hogyan alakulnak ki a sztereotípiák, de az indikátorokat egyszerűen csak regisztrálják (Wardhaugh 1995: 124). Eckert (2012) kutatástörténeti-kritikai elemzésében a társadalmi jelentésnek a szociolingvisztikai variációban (variabilitásban/változatosságban) történő kezelését illetően az elemzői gyakorlatok három hullámát különíti el. A variációs vizsgálatok első hulláma széles összefüggéseket mutatott ki a nyelvi változók és olyan makroszociológiai kategóriák között, mint a társadalmi-gazdasági osztály, a nem, az etnikum és az életkor. A második hullám már etnográfiai módszereket használt, hogy feltárja azokat a helyi kategóriákat és konfigurációkat, amelyek ezekben a tágabb kategóriákban élnek, illetve azokat alkotják. A variáció ugyanakkor mindkét hullámban a társadalmi kategóriákat jelölte ki. A harmadik hullám keretében, amely Eckert (2018: xi) meghatározása szerint „egy olyan elméleti perspektíva, amely a variáció jelentését a maga teljes dinamizmusával és határozatlanságával értelmezve állítja az elemzés középpontjába”, (a) a variáció robusztus társadalmi szemiotikai rendszert alkot, amely potenciálisan kifejezi az adott közösség társadalmi vonatkozásainak teljes körét; (b) a változók jelentése nincs meghatározva, a stílusok kontextusában/kontextusából nyerhető ki, és (c) a variáció nem egyszerűen tükrözi, hanem felépíti a társadalmi jelentést és ezáltal a társadalmi változások egyik felhajtóereje (vö. Eckert 2012: 87). Ezt támogatják a nyelvészeti antropológiai munkák, különösen az indexikalitás (Silverstein 2003) és a regisztrálás (Agha 2003, 2007; Johnstone 2010, 2013) folyamatának megközelítései. Amint Gal (2018: 105) több munkájában is kiemeli, a nyelvi formák olyan jelek, amelyek a beszélőről és a beszédről idéznek fel előfeltevéseket, s korrekcióra, illetve beszélő- és beszéd típusokra vonatkozó normatív állítások megtételére ösztönöznek. Más módszertani keretben végzett kutatások is igazolják, hogy a társadalmi érték társítása bizonyos – például helyhez

kapcsolt – nyelvi formákhoz hozzájárul a helyi beszélők körében ahhoz, hogy ezek a formák számukra szaliens változókká váljanak (Jensen, 2016: 3; Kerswill–Williams 2002; vö. Borbély 2021: 208).

3. A kutatás előkészítése és céljai

A BUSZI általános elméleti és módszertani megformálása a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében több szinten történt (vö. Kontra 2021b: 20). A kutatás előkészítésében kiindulópontot nyújtottak a pesti nyelvről és a városi népnyelvről szóló kutatások (pl. Bárczi 1932/1980, 1941/1980; G. Varga 1968). 1986–1987 között előzetes tanulmányok készültek a kutatás témáiban. A vizsgálati eszközök első változata a BUSZI-1, majd a próbainterjúk tapasztalatait hasznosító következő változat a BUSZI-2 volt. Ezeket Kassai Ilona, Balogh Lajos, Szende Tamás, Wacha Imre és mások javaslatai alapján Kontra Miklós állította össze (lásd pl. Kontra 1987). Az előkészítésben részt vevő kutatók mellett a vizsgálat résztvevői a terepmunkások, akiket egy tanfolyamon „képeztek ki”.² A BUSZI-2 1987-ben egy 50 fős kvótamintával készült, magában foglalva 10 tanárt, 10 egyetemistát, 10 bolti eladót, 10 gyári munkást és 10 szakmunkástanulót. Az 1988–1989-ben készült BUSZI-3 és BUSZI-4 kétszáz adatközlője a fővárosi lakosság reprezentatív mintáját alkotta életkor, nem és iskolázottság tekintetében.³ A 2009. év végére befejeződött a BUSZI-2 50 interjú végső, lejegyzett és kétszeresen ellenőrzött számítógépen rögzített változata. 2011–2012-ben készült a BUSZI-2 kutathatóságához elengedhetetlen anonimizálás, az adatközlőkre vonatkozó érzékeny adatok törlése. 2023-ban a Nyelvtudományi Kutatóközpont számítógépének adatbázisai segítségével kutathatók a lejegyzett BUSZI-2 interjúk irányított beszélgetései (268 000 szövegszó) és a tesztek kódolt adatai (33 850 item⁴ és 2720 szöveges rekord). (További információ az alábbi linken található: <http://buszi.nyud.hu/kutatni-szeretnem-a-buszi-t.>) Emellett megtalálhatók az eredeti, magnószalagon rögzített BUSZI-2-3-4 interjúk, valamint BUSZI-2 interjúk digitalizált változatai.

Nyelvi és társadalmi összetételének sokszínűsége miatt a magyar főváros kiváló terepe a szociolingvisztikai vizsgálatoknak (vö. G. Varga 1968; Kontra szerk. 2003). A vizsgálat fő céljai a következők voltak: az eddigi írott korpuszokon vagy egy-két nyelvész intuíción alapuló leírások módosítása, kiegészítése jelentős mennyiségű nyelvi korpusz elemzése, valamint a nyelvhasználat kísérletes vizsgálata (elicitáció) révén; a szociológiailag minél pontosabban leírt, különböző budapesti társadalmi rétegek, csoportok eltérő nyelvhasználatának vizsgálata; a stílusok vizsgálata, vagyis a beszélőknek a saját beszédüket kísérő figyelmük nagyságától függő változatok leírása; olyan adatok felvétele, amelyek lehetővé teszik bizonyos nyelvi változások vizsgálatát, ha

² Egy BUSZI-terepmunkás, aki 100 interjút készített, megállapította, hogy 20 éves szociológiai interjúzási tapasztalattal a háta mögött, egyetlen olyan kutatást sem látott, amelyik így meg lett volna szervezve (Kontra 2021b: 28).

³ 1990–1992 között a projekt keretében tapasztalt külföldi kutatók (Wolfgang Dressler, Robert Ilson és John Baugh) előadásokat tartottak, és konzultáltak a projekt tagjaival.

hasonló adatfelvételek készülnek 10–20–30 év múlva (Kontra 2021b: 21). A BUSZI-ban feldolgozott nyelvi változók ismert szaliens változók: hangtani változatok, mint például az *affrikálódás*, az *l-kiesés*, az *injekció ~ inekció* stb.; alaktani változók, mint például az *nákolás*, a *süksükölés*, az *ikes ragozás* stb.; mondattaniak, mint például az *-e kérdőszócscsa helye*, *ami* és *amely* stb.; lexikaiak, mint például *felolt ~ felgyújt*; továbbá az irányított társalgási modulok egy része, az életrajzítól a nyelvi vélekedésekig terjed (lásd részletesebben Váradi 2003: 346–350, 2021: 91–96).

Itt – előrefutva a kutatói gyakorlatok láncolatában a feldolgozásig – felidézünk Bartha–Hámori (2010, 2012, 2021) tanulmányait, amelyek a szociolingvisztikai stílusmegközelítések⁴ közül mutatnak be néhányat. A stílusnak tág értelmezéséből indulnak ki, stíluson a nyelvhasználati módot értve, amely a társas jelentés létrehozásában szerepet kap (vö. Rickford–Eckert 2001: 1; Coupland 2007: 1; Selting 2008: 1039; Bartha–Hámori 2010: 305, 2021: 273). Elemzésükből kiderült, hogy a BUSZI-2 korpusz nem csupán azoknak a nyelvi változóknak és jelenségeknek a vizsgálatára alkalmas, amelyeket a tervezésekor megfogalmaztak, hanem a szociolingvisztika társas konstruktivista elméleti keretéhez is hasznos nyelvi adatbázist szolgáltat. Ezek a megállapítások is igazolják, hogy a labovi SZI mint kutatási módszer kiállta az idők próbáját, hatását további magyar(országi) – sőt nem csupán egynyelvű közösségekben végzett – kutatások is igazolják. A Szögedi Szociolingvisztikai Interjú (SZÖSZI) projektben 165 SZI készült (Kontra–Németh–Sinkovics 2016). Bartha Csilla 1994-ben öt hónapos terepmunkát végzett New Brunswickban a résztvevő megfigyelés és a hálózati elemzés módszereit a SZI technikájával ötvözve (2002: 122). Az elmúlt három évtizedben az USA-ba költözött magyarokkal 2016-ban készültek – a szociolingvisztikai módszereket követő – félig strukturált életútinterjúk (Szabó 2018). A kétegyházi románok közösségében végzett longitudinális kutatás (1990–2021) adatgyűjtési módszerei a rögzített SZI-k voltak, a település módszeres megfigyelése mellett (Borbély 2014: 160–161). Szintén összetett módszerrel készültek SZI-k az északi-sarkvidéki városi környezetben élő őshonos kisebbségekről (pl. dolgán, nganaszan, nyenyec) (pl. Várnai 2021).

4. Az interjúzás mint összetett kutatói gyakorlat

A BUSZI-terepmunka összetett beszélői gyakorlatot takar a terepmunkás (t = TM) és az adatközlő (a = AK) közreműködésével, és az interjúk egyúttal nézeteket, értékeket, ideológiákat és beállítódásokat tükröző kortörténeti⁵ gyűjteménynek is tekinthetők. Az interjú készítése az elejétől a végéig alkotó tevékenység (Briggs 1986), végrehajtott projektaktivitások (Bangerter–Clark 2003) sorozata, különböző műfajokat, szövegeket

⁴ A stílus kognitív stilisztikai megközelítéseire lásd Tátrai Szilárd és Tolesvai Nagy Gábor (2012) által szerkesztett kötet tanulmányait.

⁵ Gondoljunk például a szóelicitációs feladat egyik mondatára: „A Földön már több mint öt milliárd _____ él” (Kontra–Borbély 2010: 73), miközben napjainkban ez a szám 8 milliárd lett.

dinamikusan egymásba ágyazó és kontextualizáló⁶ gyakorlat (műveletek sora), amelynek folyamatát a felek ugyan tipikusan nem szimmetrikusan (Briggs 1999), mégis egymásra hatva, dinamikusan alakítják. Az interjú sikeres megvalósításához a TM számos társas viselkedési, konverzációs és metapragmatikai stratégiát alkalmaz, amelyek jellegzetes stílusalakítási megoldásokkal járnak. A cél, melynek eléréséhez a TM a formális interjújénál jóval szabadabb és szélesebb „interakciós repertoárt” mozgósíthat (vö. Briggs 1999), ismert: minden annak érdekében történik, hogy az AK-val közösen egy olyan diskurzust hozzanak létre, amelyben az AK stílusváltozatainak minél szélesebb spektruma aktiválódik. A BUSZI munkálataiban az interjú műfaji keretének kontinuumán természetesen e kölcsönösségre épülő egyezkedő társas cselekvés inherens részeként kezelendő TM interjúbeli aktív diskurzusszervező és stílusalakító tevékenysége. A labovi szociolingvisztikai interjúval mint kutatási módszerrel, adatgyűjtési eszközzel és elemezhető forrással kapcsolatban számos kritikai kérdés fogalmazódott meg a stílus értelmezéséről, a kutatási kontextusnak az adatok gyűjtésében és elemzésében betöltött szerepéről, a kutató/terepmunkás és az interjúalany közötti kölcsönhatásokról, valamint az értelmezési folyamat természetéről, amely aspektusokra a klasszikus vizsgálatok kevésbé fókuszáltak (lásd De Fina–Perrino 2011: 4–6). Az interjú transzkripciója alapján az interjúkészítés módszereit ismertetve mi azonban abból indulunk ki, hogy 1) az interjú olyan, a beszélgetőtársak (interjúalany és terepmunkás) által közösen létrehozott diskurzus, amely legitim, komplex vizsgálatokra alkalmas nemcsak e műfaj mint kommunikációs esemény tulajdonságainak, hanem a társas jelentések kialakításában szerepet játszó meta-kommunikációs stratégiák és elvek szélesebb kontextusba ágyazódó megértéséhez is; 2) stílusmunka⁷ minden, ami egy adott beszélgetésben elhangzik, ahogyan elhangzik, illetve ahogyan a társas jelentés konstruálódik. Irányadónak tartjuk Bartha–Hámori BUSZI-elemzésének egyik következtetését is: a stílust és annak változását nem eleve adott társadalmi tényezők vagy a diskurzus egyes témái határozzák meg önmagukban, hanem a beszélőnek az adott helyzetben, az adott téma kapcsán választott önmegjelentési, a diskurzusbeli identitását és a beszédpartnerrel való viszonyát alakító, aktív stratégiája (Bartha–Hámori 2010: 316–7, 2021: 288; lásd még Hámori 2012).

A BUSZI-interjúzás (vö. Borbély–Bartha 2021) stratégiáinak és ezek stilisztikai jellegzetességeinek illusztrálására a B7313 interjúból⁸ idézünk egy beszélgetésrészletet, egy példát a társadalmi tényezők képviségére, a sztereotípiák megjelenésére a beszédstílusban. A diskurzusokra irányuló interakcionális szociolingvisztikai, pragmatikai stb. kutatásokból régóta nyilvánvaló, hogy a felek a személyes, társadalmi és társas szerepeikhez, beállítódásaikhoz stb. kapcsolódó tényezőket interjúhelyzetben is megjelenítik, így az AK és a TM a beszélgetésben folyamatos és egyezkedő identitásgyakorlatokat is végez (Bucholtz–Hall 2005), amelynek komponensei a társalgás

⁶ A fogalom és a folyamat értelmezéseire és változatos elemzési lehetőségeire legújabbban magyarul lásd Laczkó–Tátrai (szerk. 2019) írásait.

⁷ A stílusváltás tipikus jelzései az interjúkban a mennyiségi és minőségi mutatók változásával érhetőek tetten.

⁸ Az interjú 1987. 11. 26-án – 35 éve – készült. AK egy húszas éveiben járó nő, bolti eladó és TM Kassai Ilona (1945–2020) nyelvész és egyetemi oktató volt.

különböző pontjain előtérbe vagy háttérbe kerülhetnek. A beszélgetésrészletből „látszik”, ahogyan a TM nyilvánvalóvá teszi a lakás dekorációján (tárgyaira való reflektáláson) keresztül az AK (voltaképpen szülei) egy bizonyos társadalmi csoportba helyezését (lásd nyelvi tájkép). A mini alkoholos üvegek gyűjtése az interjú korszakára jellemző szokás (585. forduló⁹ szerint: az 1970-es évekre), amely egy bizonyos réteghez, semmiképpen nem a társadalom teljes spektrumához vagy bizonyos műveltségi szinthez köthető. A TM a lakás e jellegzetességéről beszélgetést kezdeményezve, a diskurzusban nyelvileg kidolgozva „láttatja” az AK (általa megkonstruált) társadalmi rétegét: egy társadalmi réteg, csoport a tárgyak által,¹⁰ azokra mutatva reprezentálódnak. Ma már megfejthetetlen s az így kibővíthető elemzési dimenziók szempontjából talán nem is elsődleges, vajon mennyire volt mindez tudatos stratégia a TM részéről, vagy csupán egy „lakásban heverő témát” vett fel, amelynek célja és eredménye az AK saját beszédére fordított figyelmének elterelése. A rövid kérdésre¹¹ (584.) az AK belekezd a mini üvegekről szóló narratívába, stílust vált. A TM bevezetett témája az AK oldalán a kutatási cél szempontjából is eredménnyel járt: közlékeny, fesztelenebb stílusát olyan hangtani jelenségek igazolják, mint a hangkiesések (585., 587. etc.), az *asziszi*, *asszem* diskurzusjelölő (589. és 593.), a nevetés¹² (583. és 589.), az átfedő beszéd (590–592., 596–600. és 602–607.). A mini alkoholos üveg témája ugyanakkor a TM és az AK között meglévő társadalmi különbségek két beszédforduló alatt zajló (604–607.) megkonstruálásában is szerepet játszik: a mini alkoholos üveget a TM külföldre (604.) viszi (azaz jár külföldre), AK-nak (és családjának) külföldről (607.) hozzák (azaz nem jár/járnak külföldre). Az iménti különbségek lexikai/szemantikai/szemiotikai szinten is tetten érhetők: szimbólum vs. Cézár (604. és 609.), az alkohol mennyiségi és minőségi mutatóihoz való eltérő viszonyulással. A TM-nél az alkohol csak szimbólum, mivel társadalmilag elítélendő az alkohol nagy mennyisége. A Cézár konyak¹³ viszont – ezzel ellentétben – egy áhított minőségi terméket szimbolizál, még ha egy miniüvegnyi mennyiségben is.

⁹ A továbbiakban csak a lejegyzett fordulók sorszáma utalunk, ha a nyelvi adat a beszélgetésrészletben megtalálható.

¹⁰ Lásd például Gal 2017 elemzését a porcelánról az indexikalitás, regiszterképzés és a különbségtétel viszonyrendszerében.

¹¹ A kérdés- és felelet típusokról a spontán beszédben lásd például Keszler (2009) tanulmányát.

¹² Hámori (2017) egyik előadásában a nevetést kognitív pragmatikai keretben vizsgálva három fő funkcionális szerepe mentén mutatja be – BUSZI-interjúkból is példákat hozva – annak háttéracsatorna-jelzéseként, kontextualizációs utasításként, valamint a perspektivizáció eszközeként azonosított típusait (lásd még Hámori 2014).

¹³ A legvágyottabb „nyugati” fogyasztási cikkek között szerepelt a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben a jugoszláv Cézár konyak, továbbá a Coca-Cola, a Fa szappan és a Levi's farmer (vö. László 2011).

**Beszélgetésrészlet:
a partnerek társadalmi csoportba történő behelyezése¹⁴**

582. t: És ez az italgyűjtemény, amit én közbe<n> néztem, miközben maga do<:><l>gozott a ■ *tesztekkel*
583. a: *[nevet]*
584. t: Ez kié?
585. a: Hát ez egy olyan... Anyu kezdte e<l> gyűjteni má legalább o<l>an tizenvalahány tizenhárom, tizennégy éve körülbelül<l>. ■ Szova ez senkié lényegébe<n>, mert senki nem issza meg,
586. t: Mhm.
587. a: ■ ezeket csak anyu gyűjtötte hobbiból, mer<t> úgy tetsze<t>tek neki ezek a kis üvegek. Szova senkié.
588. t: Mhm.
589. a: Csak csaló, mert ő szerintem [nevetve] mindenki asziszzi, hogy tttöbb üveg van, duplája, de ■ egy üveggel van.
590. t: Igen? Aha? *Tényleg Z Z*.
591. a: *És és így, így so=* nagyon soknak tűnik, *úgy az*
592. t: *Igen*.
593. a: üveggel kétszeresét mutatja. ■ Elég sok van, deee ■ az üveggel asszem még kétszer annyi.
594. t: És ööö került a munkahelyéről is ide, ilyen apró üveg?
595. a: Nem. Nem, mostanába<n> nemigen lehet kapni. Nagyon ritka, ■ szova amit lehet kapni, az nekünk má nagyon régóta itt van.

¹⁴ A beszélgetésrészletben használt jelek magyarázata: ■ szünet; *Ja.* átfedő beszéd/együttbeszélés; Z érthetetlen szövegrész; <> hangzónyújtás; <l> hangzókiesés; [nevet] a lejegyző-nyelvész megjegyzése; ö rövid, ööö hosszú hezitáció; so= befejezetlen szókezdés stb. Jelezve volt az interjú kazettáinak a sorszáma, oldala és az interjú kezdetétől eltelt idő állása percben és másodpercben (pl. 589./2b1600). Az interjú átiratában a fordulókat folyamatos, 1–1160. sorszámmal láttuk el a tanulmány szövegbeli utalásainak azonosíthatósága érdekében.

596. t: De tényleg, miért is szüntették *meg Z*?
597. a: *Nem tudom*. Nem tudom és nem nem tom mér<t> szüntették meg, szerintem nagyon drága, ahhoz képest, mer<t> egy ilyen tizenkilenc-húsz forintok. Szova*annyit*
598. t: *Igen*.
599. a: nem ér *meg*.
600. t: *Nem* ér meg. Nem.
601. a: Régen meg ezek pár forintos dolgok voltak, és nagyon sokféle volt. Most má nincsen,
602. t: *Én úgy*
603. a: *szerintem*.
604. t: külföldre vittem ajándékba, mutatóba, ésss ööö azzal adtam át, hogy ez inkább szimbólum, mint ital, *mert*
605. a: *Mhm*.
606. t: alig van benne valami, tényleg *csak hát Z*.
607. a: *Nekünk is ■ inkább kül*földről jöttek sok
608. t: Mhm.
609. a: ilyen. ■ Az a Cézár is, az a kistüveg.
610. t: Igen.
611. a: Szova ami szép, tényleg, *nem az a ■ ja Z*.
-

Összességében megállapítható, hogy a TM és az AK mint az interjú résztvevői/megvalósítói együttműködésük, egyezkedő és dinamikusán változó interakciós és kontextuális szerepeik, diskurzusalakító tevékenységük folyamán együttesen teremtik meg azt a SZI-t, amelyben ugyanakkor a felek jól azonosítható, minőségi és mennyiségi tekintetben elkülöníthető stilisztikai mintázatokat is mutatnak.

5. A lejegyzés és kódolás mint elmélet és gyakorlat – átiratok mint metakorpusz

A terepmunka befejeztével elkezdődhetett az adatok számítógépes rögzítése (vö. Borbély–Bartha 2021). E munkafázis folyamatos menedzselése értekezleteken történt. Ezek emlékeztetői jól mutatják azt a szerteágazó kiegészítő munkát, amelyet a lejegyző nyelvészeknek el kellett végezniük. Ezek a járulékos munkálatok mind gyakorlati, mind elméleti tekintetben lényegesek voltak. Egyfelől precízen össze kellett fogni a feladatokat, állandóan követni a logikus változásokat és a gördülékeny előrehaladást segíteni. Másfelől fontos azt is kiemelni, hogy az előzetesen kialakított, elsődlegesen a beszédbeli variabilitásra és a stílusváltozatokra fókuszáló lejegyzési konvenció finomítása és véglegesítése közösen, a lejegyzést végző nyelvészek reflexióinak, a próbaverziók készítése során szerzett tapasztalatainak, a diskurzus- és konverzációelemzés szakirodalmában való tájékozódásuk eredményeinek és a közben felmerülő, magára a diskurzusra is egyre jobban kiterjedő kutatási kérdéseknek a folyamatos egyeztetésével és konszenzusos beépítésével történt. A terepmunka alatt orsós magnószalagra rögzített interjúk magnókazettákra lettek másolva, és ezek szolgálták a lejegyzés alapjául (vö. Borbély–Bartha 2021: 129–136). A számítógépes lejegyzés pedálos magnóval történt. A lejegyzett interjú, más szóval transzkripció archiválása a számítógépen kívül nagy, majd kicsi floppylemezen, ezután CD-n, végül egy nagy kapacitású intézeti szerveren történt. Az 1990-es évek elején rendelkezésre álló számítógépek és számítógépes programok, felhasználása és kezelése nem volt zökkenőmentes.¹⁵ A rögzítéshez felhasznált számítógépes programok a számítástechnikai változásokkal lépést tartva idővel cserélődtek. A lejegyző-nyelvész aspektusából ez azzal járt, hogy a rutinszerűen használt régi lejegyzőprogram helyett egy újnak a működését kellett megtanulni, valamint a már lejegyzett adatokat át kellett konvertálni, ami adatok elvesztésével és egyéb előre nem látott problémák megjelenésével járt együtt. A modulokra épülő irányított beszélgetésekhez a Kedit, majd a Word, a tesztekhez a dBase, majd a FoxPro adatrögzítő programok kerültek felhasználásra (vö. Váradai 2003/2021). A hanganyag tárolásán és a transzkripció archiválásán túlmenően a lejegyzés menetének az adminisztrálása egy harmadik feladat volt. El kellett készíteni egy olyan rendszert, amely segített nyomon követni a lejegyzés és ellenőrzés állását. Idővel ez az interjúk CD-másolásának pontos dokumentálásával is kibővült. Az interjúk lejegyzése és első ellenőrzése, összesen hat lejegyző-nyelvész munkájaként 2002. december 19-én befejeződött. Az interjúk második ellenőrzését immár két lejegyző-nyelvész végezte 2006-ban és 2007-ben, akik végül együtt a teljes lejegyzésnek a 88%-át készítették el. A hat lejegyző-nyelvész magyar és/vagy nyelvszakot végzett kutató volt. A lejegyzést és kódolást egy tanfolyamon tanulták meg. A transzkripció munkálatok elsődleges szempontja a vizsgált nyelvi jelenségek szakszerű rögzítése, kódolása, vagyis a nyelvészeti minőségbiztosítás, ezért végezték a lejegyzést és kódolást nyelvészek. Mivel a magyar beszélt nyelvi interakciók elemzésre alkalmas korpuszának kialakítását tekintve a BUSZI volt az első, hazai

¹⁵ A „Lefagyott a gépem!” felkiáltás abban az időben megszokott volt, ma már történelem.

előzmények nélküli vállalkozás, elengedhetetlen volt a nemzetközi diskurzus- és társalgáselemzési, valamint etnográfiai, interakcionális szakirodalomban akkor elérhető elméleti és módszertani (lásd pl. Hymes 1964; Sacks et al. 1974; Ochs 1979; Gumperz 1982; Schiffrin 1987, 1994; Du Bois 1991; Gumperz–Berenz 1992) ismeretek folyamatos tanulmányozása és gyakorlatba történő beépítése is, ami ugyancsak a nyelvész általi lejegyzés mellett szólt.

Egy SZI számítógépes rögzítése két részből állt: az irányított beszélgetések lejegyzéséből és kódolásából (lásd a fenti interjúrészletet), valamint a tesztadatok kódolt adatrögzítéséből (lásd Kontra–Borbély 2010). Így az AK-kal készült interjúk irányított beszélgetéseiből és az interjúk tesztjeinek válaszaiból két külön nyelvi alkorpusz került kialakításra. Egy emlékeztető szerint 1991. október 14-től az ellenőrzött irányított beszélgetéseknél egy úgynevezett kompozit átiratot fogadunk el: vagyis kétes esetekben, amikor a lejegyző és az ellenőr között nincs konszenzus, mindkettőjük javaslatának szerepelnie kell a végleges transzkripcióban ferde vonallal (pl. *hát nem / há<t> de m*). Az első ellenőrzés befejezésekor ezért a transzkripció még nem volt végleges. Ezt követően került sor a második ellenőrzésre, amikor a második ellenőr a két javaslat közül egyet választott, ritkán egy harmadik megoldás mellett döntött.¹⁶

A BUSZI-2 társalgások átírási munkálatainak kezdetétől fogva az egyik legnagyobb dilemmának számított és voltaképpen több tekintetben számít még ma is, az új nyelvtechnológiai eljárásokra és automatizált, mesterségesintelligencia-megoldásokra épülő korpuszmunkálatok során: visszaadható-e, s ha igen, miként és milyen mértékben a beszéd, a magnetofonra (újabbban a videóra is) rögzített interakció a nyelvészeti átirat segítségével? A transzkripciók – egységesített elveik ellenére – a lejegyzők és lejegyzők közötti változatos, többszólamú és sokdimenziós viszonyulások és értelmezések diszkurzív hálózataiként is jellemezhetőek, a felhasználói oldalon pedig még nagyobb és még komplexebb e változatosság. Szemléletes és talán korántsem tűnik távolinak a párhuzam, miszerint a zeneszerző kottába rögzített szimfóniája is számos előadói interpretációt eredményezhet. Miként van ez az átirattal? Reprodukálható-e vagy pontosabban miként reprezentálódik a transzkripcióban és általa az elhangzott beszélgetés?

Túllépve az etnometodológia és a korai társalgáselemzés szűkebb, technikai értelmezéseire, a múlt század hetvenes éveinek második felétől kezdve e kérdést kutatók sora kísérte meg új nézőpontokból és irányultságokkal megközelíteni (vö. pl. Ochs 1979; Du Bois 1991; Lapadat–Lindsay 1999; Bucholtz 2007; Koven 2014). Egyetérthetünk Du Bois-val (1991: 75), aki kiemeli, hogy a lejegyzést sokan technikai tevékenységnek gondolják, ami nem több, mint szükséges eszköz a valóban értékes végtermékek előállításához. Valójában azonban a lejegyzést végző gyakorló szakemberek számára a folyamat maga is rendkívüli lehetőségeket kínál. A lejegyző-nyelvész munkája közben az adatokkal való intenzív és „intim” kapcsolatával olyan tudást, érzékenységet fejleszthet ki, amely új elméleti meglátásokra és új kutatási

¹⁶ Esetenként, amikor a két lejegyző-nyelvész percepciós ítéletei továbbra is eltértek egymástól az első ellenőrzés után, akkor a második ellenőrzéskor (2007–2008-ban) a kutatás vezetője, Kontra Miklós volt hivatva dönteni a két változat között.

irányokban új vizsgálati kérdések megfogalmazására, egyben nagy fokú kritikai reflexivitásra sarkallja (lásd még pl. Ison 1991).

A szociolingvisztikai terepmunka, a lejegyzés és a kódolás ismertetésekor célunk annak bemutatása volt, hogy a múlt század utolsó két évtizedétől egészen a 21. század első évtizedéig tartó nyelvi adatgyűjtés és -rögzítés milyen beszélői és kutatói feladatokkal járt, és hogy e munka eredményeként létrejött nyelvi korpusz miért minősíthető megbízható – az interjú keretének műfaji lehetőségeit messzemenően és rugalmasan kiaknázó, interakcionális vizsgálatokat lehetővé tevő – beszélt nyelvi forrásnak.

6. Kitekintés

A BUSZI beszélt nyelvi korpusz egyedülálló értéket képvisel, mivel a múlt század végére jellemző magyar nyelvhasználat lenyomatait őrzi. Nagy mennyiségű minőségi adatai gondos archiválással akár egy évszázad múltán is kutathatók lehetnek. Pontosan leírt kutatási módszertana esélyt nyújt a felmérés megismétlésére, a nyelvi változásnak akár évszázados valós adatokon nyugvó kutatására.

Coupland megfogalmazásában:

Amikor a figyelem a változatos beszédformákon van, a gyakorlati (értsd a társadalmi gyakorlat aspektusából kiinduló) perspektíva – ahelyett, hogy ezeket csupán a beszélők attribútumaként vagy egy csoportra jellemző tendenciaként mutatná be – arra irányul, hogy a változatosság hogyan hordozza a jelentést, és hogyan ágyazódik be a társas interakcióba. Segít megválaszolni azt a régi szociolingvisztikai kérdést, hogy miért létezik változatosság. A legtömörebb válasz erre az, hogy társadalmi jelentést adjon a diskurzusnak (2007: 178).

A BUSZI megtervezése óta a nyelvi változatosság kvantitatív vizsgálataitól az etnográfiai, kritikai megközelítésekig a szociolingvisztika elméleti és módszertani irányait tekintve is komoly változásokon ment keresztül, miközben a nyelv fogalmáról alkotott kép is jelentősen átalakult. Az érdeklődés fokozatosan áthelyeződött a társadalmi jelentések, köztük a társadalmi különbségek megkonstruálásának a folyamatára és szereplőire. A variációs kutatások fejlődésének harmadik hullámában a vizsgálatok a jelentést nem az egyes változók felől, hanem sokkal inkább a stilisztikai gyakorlatban értelmezik (Eckert 2018: xi), ahol az interakciós lépések és az identitások jelző egyezkedések következményekkel járnak a beszélgetés résztvevőinek nyelvi és diskurzív válaszáiban (De Fina–Perrino 2011: 5). Ahogyan a B7313-as interjú beszélgetésrészlete mutatja, a budapesti beszédkorpusz ilyen típusú elemzésekre is alkalmas.

A BUSZI kutatás eddig is jelentős szakmai figyelmet kapott, és ez nagymértékben a BUSZI-könyv megjelenésének is köszönhető. Ezt sokrétű és elemző recenziók is igazolják (lásd pl. Andor 2022; Berán 2022; Huber 2022; Huszár 2022; Kiss 2022; Markó 2021). Fontos, hogy a szakmai közönségen túl a nem nyelvész olvasókhöz is eljussanak a kutatás eredményei: a tőlük nyert adatokról szóló elemzések váljanak

számukra is hasznosíthatókká. Mindezt a szociolingvisztikai kutatások gyakorlatában a kutatók által folyamatosan megfogalmazódó etikai elvek is erősítik: a tévedések korrigálásának elve, az adósság elve (Labov 1982: 172–173; idézi Kontra 2010: 141–142), a hála elve (Wolfram 1993: 227–228, 2002: 126), illetve a felelős nyelvészet (Kontra 2019), valamint a bevonódás (Bartha–Holecz 2017), a részvételiség és együttműködés (Lajos 2016; Heltai 2021; Bodó et al. 2022), valamint a folyamatos kritikai (ön)reflexivitás (Bucholtz 2003; Saló 2017; Heller et al. 2018) megkerülhetetlensége. A nem nyelvész olvasóktól kapott visszajelzésekből – egyelőre – az szűrhető le, hogy a BUSZI kutatási eredményeinek jelen formában történő leírása olyan szaknyelvi stílusban lett bemutatva, amely számukra alig vagy nehezen érthető. Célszerű lenne tehát az eredményeket ismeretterjesztő stílusban is közzétenni. A jelen írásban vázolt összetett és sokoldalú kutatói feladatok sora ennél fogva egy újjal bővíülhet.

Szakirodalom

- Agha, Asif 2003. The social life of cultural value. *Language & Communication* 23: 213–273. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00012-0](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00012-0)
- Agha, Asif 2007. *Language and Social Relations*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Andor, József 2022. *Studies on Budapest Speech, Based on the Budapest Sociolinguistic Interview*. *Acta Linguistica Academica* 69(3): 392–398. <https://doi.org/10.1556/2062.2022.00549>
- Bangerter, Adrian – Clark, Herbert H. 2003. Navigating joint projects with dialogue. *Cognitive Science* 27: 195–225. https://doi.org/10.1207/s15516709cog2702_3
- Bartha Csilla 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegegyezés, nyelvcsere amerikai magyar közösségekben. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 111–136.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. *Magyar Nyelvőr* 134: 298–321.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2021. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban: Nyelvi variabilitás és társasa jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021: 261–296.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2012. Stílus – interakció – diskurzus: Szociolingvisztikai szempontok és a beszédalkalmazkodás-elmélet lehetőségei a stílus vizsgálatában. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra, kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 191–197.
- Bartha Csilla – Holecz Margit 2017. Esélyteremtés, kölcsönös bevonódás és a jelnyelvi sztenderdizáció dilemmája: A JelEsély projektum céljai, módszerei és eredményei. In: *Élőnyelvi kutatások és a dialektológia*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 205–212.
- Bárzsi Géza 1932/1980. A „pesti nyelv”. In: Papp László (szerk.): *A magyar nyelv múltja és jelene*. Budapest: Gondolat Kiadó. 237–279.

- Bárczi Géza 1941/1980. A városi népnyelv kérdéséhez. In: Papp László (szerk.): *A magyar nyelv múltja és jelene*. Budapest: Gondolat Kiadó. 280–297.
- Bell, Allan – Sharma, Devyani – David Britain 2016. Labov in sociolinguistics: An introduction. *Journal of Sociolinguistics* 20(4): 399–408. <https://doi.org/10.1111/josl.12199>
- Borán Eszter 2022. Kontra, Miklós – Borbély, Anna (szerk.) (2021): *Tanulmányok a budapesti beszédről – a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján*. *Magyar Pszichológiai Szemle* 77(4): 567–571. <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00032>
- Bodó, Csanád – Barabás, Blanka – Fazakas, Noémi – Gáspár, Judit – Jani-Demetriou, Bernadett – Laihonon, Petteri – Lajos, Veronika – Szabó, Gergely 2022. Participation in sociolinguistic research. *Language and Linguistics Compass* 16(4). <https://doi.org/10.1111/lnc3.12451>
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó.
- Borbély Anna 2021. Két morfológiai változó variabilitásának statisztikai és szociokognitív elemzése a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021: 205–225.
- Borbély Anna – Bartha Csilla 2021. Interjúzás, lejegyzés és kódolás a BUSZI-2-ben. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021: 108–142.
- Briggs, Charles L. 1986. *Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165990>
- Briggs, Charles L. 1999. Interview. *Journal of Linguistic Anthropology* 9(1–2): 137–140. <https://doi.org/10.1525/jlin.1999.9.1-2.137>
- Bucholtz, Mary 2003. Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. *Journal of Sociolinguistics* 7(3): 398–416. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00232>
- Bucholtz, Mary 2007. Variation in transcription. *Discourse Studies* 9(6): 784–808. <https://doi.org/10.1177/1461445607082580>
- Bucholtz, Mary – Hall, Kira 2005. Identity and interaction: A sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies* 7(4–5): 584–614. <https://doi.org/10.1177/1461445605054407>
- Chambers, Jack 2017. William Labov: An appreciation. *Annual Review of Linguistics* 3(1): 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-051216-040225>
- Coupland, Nikolas 2007. *Style*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Fina, Anna – Sabina Perrino. 2011. Introduction: Interviews versus ‘Natural’ Contexts: A False Dilemma. *Language in Society* 40: 1–11. <https://doi.org/10.1017/S0047404510000849>
- Du Bois, John W. 1991. Transcription design principles for spoken discourse research. *Pragmatics* 1(1): 71–106. <https://doi.org/10.1075/prag.1.1.04boi>
- Eckert, Penelope 2012. Three waves of variation study. *Annual Review of Anthropology* 41: 87–100. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145828>
- Eckert, Penelope 2018. *Meaning and Linguistic Variation. The Third Wave in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316403242>
- Gal, Susan 2016. Labov in anthropology. *Journal of Sociolinguistics* 20(4): 453–463. <https://doi.org/10.1111/josl.12194>
- Gal, Susan 2017. Qualia as value and knowledge: Histories of European porcelain. *Signs and Society* 5(S1): 128–153. <https://doi.org/10.1086/690108>

- Gal, Susan 2018. Registers in circulation: The social organization of interdiscursivity. *Sign and Society* 6(1): 1–24. <https://doi.org/10.1086/694551>
- Gregg, R. J. 1984. *Final Report to the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada on An Urban Dialect Survey of the English Spoken in Vancouver*. Vancouver: Linguistics Department – University of British Columbia.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, John J. – Berenz, Norine 1992. Transcribing conversational exchanges. In: Edwards, Jane A. – Lampert, Martin D. (eds.): *Talking Data. A Handbook for the Transcription and Coding of Spoken Language*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Association. 91–122.
- G. Varga Györgyi 1968. *Alakváltozatok a budapesti köznyelvben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hámori Ágnes 2012. „Tudunk mi normális hangnemben is társalogni”: Stílus, személyesség és egyezkedés az internetes fórumokon folyó társalgásban. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar. 223–261.
- Hámori Ágnes 2014. Nevetés a társalgásban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Elmélet és módszer*. Budapest: Eötvös József Collegium. 105–130.
- Hámori Ágnes 2017. A nevetés mint háttércsatorna-jelzés, kontextualizációs utasítás és a perspektivizáció eszköze. Előadás. *Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban* című konferencia. Szeged. 2017. ápr. 28.
- Heller, Monica – Pietikäinen, Sari – Pujolar, Joan (eds.) 2018. *Critical Sociolinguistic Research Methods. Studying Language Issues That Matter*. London – New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315739656>
- Heltai János Imre 2021. Szociolingvisztika és részvételiség. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21(2): 21–34.
- Hernández-Campoy, Juan Manuel 2016. *Sociolinguistic Styles*. Malden–Oxford–Chichester: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118737606>
- Huber, Máté 2022. Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján (”Studies on Budapest speech based on the Budapest Sociolinguistic Interview”). In: Kontra, Miklós – Anna, Borbély (eds.): *Hungarian Cultural Studies. e-Journal of the American Hungarian Educators Association* 15. Budapest: Gondolat Kiadó. <https://doi.org/10.5195/ahca.2022.476>
- Huszár Ágnes 2022. Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján. *BUKSZ* 34(1): 91–94.
- Hymes, Dell 1964. Introduction: toward ethnographies of communication. *American Anthropologist* 66(6): 1–34. https://doi.org/10.1525/aa.1964.66.suppl_3.02a00010
- Ilsón, Robert 1991. *Assembling, Analysing and Using a Corpus of Authentic Language*. (A lecture given on the Survey of English Usage at the Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences on 2 September 1988). Transcribed and edited by Andrea Ágnes Reményi. (*Linguistica*, Series C, 4.) Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Jensen, Marie M. 2016. Linking place and mind: Localness as a factor in socio-cognitive salience. *Frontiers in Psychology* 7(29) July. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01143>

- Johnstone, Barbara 2010. Indexing the local. In: Coupland, Nikolas (ed.): *Handbook of Language and Globalization*. Chichester: Wiley–Blackwell. 386–404. <https://doi.org/10.1002/9781444324068.ch17>
- Johnstone, Barbara 2013. *Speaking Pittsburghese. The Story of a Dialect*. Oxford: /Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199945689.001.0001>
- Kerswill, Paul – Williams, Ann 2002. “Salience” as an explanatory factor in language change: Evidence from dialect levelling in urban England. In: Jones, Mari C. – Esch, Edith (eds.): *Language Change. The Interplay of Internal, External and Extra-Linguistic Factors*. Berlin: Mouton de Gruyter. 81–110. <https://doi.org/10.1515/9783110892598.81>
- Keszler Borbála 2009. Kérdés- és felelet típusok a spontán beszédben. In: Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 13–20.
- Kiparsky, Paul 2016. Labov, sound change, and phonological theory. *Journal of Sociolinguistics* 20: 464–488. <https://doi.org/10.1111/josl.12196>
- Kiss Jenő 2022. Könyv a budapesti beszédről. *Magyar Tudomány* 183(2): 253–255. <https://doi.org/10.1556/2065.183.2022.2.14>
- Kontra Miklós 1987. *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi kutatócsoport, 1987 július. Sokszorosított anyag.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kontra Miklós 2018. A 90 éves William Labov, a társadalmilag reális nyelvészet megalkotója. *Magyar Nyelv* 114: 1–22. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2018.1.1>
- Kontra Miklós 2019. *Felelős nyelvészet*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kontra Miklós 2021a. Bevezetés. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021: 13–18.
- Kontra Miklós 2021b. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú története. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021: 19–41.
- Kontra Miklós 2022. Hungarian Sociolinguistics in the Carpathian Basin, 1985–2022. *Hungarian Studies Yearbook* 4: 33–65. <https://doi.org/10.2478/hsy-2022-0003>
- Kontra Miklós – Borbély Anna 2010. *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI-2) egydimenziós tesztadatai*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Kutatócsoport.
- Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs 2016. *Szeged nyelve a 21. század elején*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kontra Miklós (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021. *Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Koven, Michèle 2014. Interviewing: Practice, ideology, genre, and intertextuality. *Annual Review of Anthropology* 43: 499–520. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092412-155533>
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.

- Labov, William 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William 1982. Objectivity and commitment in linguistic science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society* 11: 165–201. <https://doi.org/10.1017/S0047404500009192>
- Labov, William 1984. Field methods of the project on linguistic change and variation. In: Baugh, John – Sherzer, Joel (eds.): *Language in Use. Readings in Sociolinguistics*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. 28–53.
- Labov, William 1988. A nyelvi változás és változatok: Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* IV(4): 22–48.
- Labov, William 1994. *Principles of Linguistic Change*. Volume 1: *Internal Factors*. Oxford: Blackwell.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.) 2019. *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium.
- Lajos Veronika 2016. Résztvétel és együttműködés: Fogalmak, dilemmák és értelmezések. *Replika* 100: 23–40.
- Lapadat, Judith C. – Lindsay, Anne C. 1999. Transcription in research and practice: From standardization of technique to interpretive positionings. *Qualitative Inquiry* 5(1): 64–86. <https://doi.org/10.1177/107780049900500104>
- László Éva Lilla 2011. Cézár konyak, Fa szappan és Levis: amikor ez jelezte a jólétet. *HVG* 2011. július 08. https://hvg.hu/kultura/20110708_vilagmarkak_coca_cola_levis_farmer (Letöltve: 2022. november 29.)
- Markó Alexandra 2021. Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.): Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21/2. http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/Marko_rec.docx.pdf (Letöltve: 2022. november 29.)
- Meyerhoff, Miriam 2008. *Introducing Sociolinguistics*. London – New York: Routledge.
- Ochs, Elinor 1979. Transcription as theory. In: Ochs, Elinor – Schieffelin, Bambi B. (eds.): *Developmental Pragmatics*. New York: Academic Press. 43–72.
- Rickford, John R. – Eckert, Penelope 2001. Introduction. In: Eckert, Penelope – Rickford, John R. (eds.): 2001. *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–18. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511613258.001>
- Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel A. – Jefferson, Gail 1974. A simplest systematic for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50: 696–735. <https://doi.org/10.1353/lan.1974.0010>
- Salö, Linus 2017. Sociolinguistics and epistemic reflexivity. *Working Papers in Urban Language and Literacies* 206: 1–20. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58940-4_1
- Schiffrin, Deborah 1987. *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, Deborah 1994. *Approaches to Discourses*. Oxford: Blackwell.
- Selting, Margret 2008. Interactional stylistics and style as a contextualization cue. In: Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (eds.): *Rhetorik und Stilistik/Rhetoric*

- and Stylistics*. Halbband 1. Berlin – New York: De Gruyter. 1039–1053. <https://doi.org/10.1515/9783110211405.5.1038>
- Silverstein, Michael 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language & Communication* 23: 193–229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2)
- Szabó Gergely 2018. Migráció és többnyelvűség narratívái amerikai magyarok körében. *Magyar Nyelvőr* 142: 1–21.
- Tagliamonte, Sali A. 2016. *Making Waves. The Story of Variationist Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1002/9781118455494>
- Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2012. *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Fordította Sándor Klára. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Váradi Tamás 2003/2021. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021: 83–105.
- Várnai Zsuzsa 2021. „Ki vagyok én?” Óslakos identitás sarkvidéki városi közösségekben: Szociolingvisztikai interjúk Dugyinkában I. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21(1): 190–206.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó – Századvég Kiadó.
- Wolfram, Walt 1993. Ethical considerations in language awareness programs. *Issues in Applied Linguistics* 4(2): 225–255. <https://doi.org/10.5070/L442030813>
- Wolfram, Walt 2002. Language death and dying. In: Chambers, Jack K. – Trudgill, Peter – Schilling-Estes, Natalie (eds.): *The Handbook of Language Variation and Change*. Malden, MA–Oxford–Garitón: Wiley–Blackwell. 764–768.

SUMMARY

Borbély, Anna – Bartha, Csilla

Speakers and researchers in the Budapest Sociolinguistic Interview

The first statement that Miklós Kontra (2021a: 13) considered important to make in the introduction to the book on the Budapest Sociolinguistic Interview project was: In Hungarian linguistics, no spoken language corpus of such a high standard as the one about which this book is about has been prepared before. This applies to both the speech recordings and the quality and quantity of the corpus-building work carried out. The aim of the article is to explain this statement showing the combined participants practices of the project.

Keywords: Hungarian spoken in Budapest, style, language corpus, participation in sociolinguistic research, transcription

Milyen az erdélyi, székely beszéd, Magyarországról hallgatva? Mi tetszhetett Karátson Gábornak benne?*

Kontra Miklós

kontram@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9588-9575>

1.

Granasztói Szilvia olyan feladatot adott nekem, amelyet soha senkitől nem kaptam még: írnam meg, milyen a székely beszéd, s mi tetszhetett benne Karátson Gábornak? Az első fele a kérdésnek még hagyján. De hogy mi tetszhetett a székelyek beszédében Gábornak, azt csak találgatni lehet. Ami tehát itt következik, az szintiszta találgatás.

Tudjuk a Kossuth-díjas festőművész, író, környezetvédő (1935–2015) életrajzából, hogy 1956-tól kezdődően sokszor időzött Gyimesben és Székelyföldön, s nagyon tetszett neki az ottani beszéd.¹

Mi szokott tetszeni valakinek? Az, amit nem ismer, ami szokatlan – akkor, ha ez a valami nem kártékony, veszélyes vagy rossz.

2. Hol beszélnek szépen?

Kezdjük a kérdések körbejárását azzal, hogy hol beszélnek szépen, sőt legszebben magyarul? Az 1990-es évek közepén a Kárpát-medencei magyarok szociolingvisztikai vizsgálatában 7 országban (köztük Magyarországon is) azt találtuk, hogy 846 adatközlőnk 31%-a szerint Erdélyben beszélnek legszebben a magyart, Budapestről csak 26% gondolta ugyanezt (Péntek–Benő 2020: 253). A kolozsvári nyelvész Péntek János szerint ez az eredmény az erdélyi magyar nyelv mítoszával is összefügg:

Erdélyről és az ott beszélt magyar nyelvről, nyelvjárásokról végtelenek a vélemények. Van, aki romantikus nosztalgiával a balladák, a mesék, a mondák földjére gondol, és úgy véli, ott beszélnek a legszebben vagy a legízesebben magyarul. Ennek a vélekedésnek évszázadokra visszanyúló hagyománya van a nemzeti tudatban, és ma is táplálhatják a megejtően szép, még élő népköltészeti

---

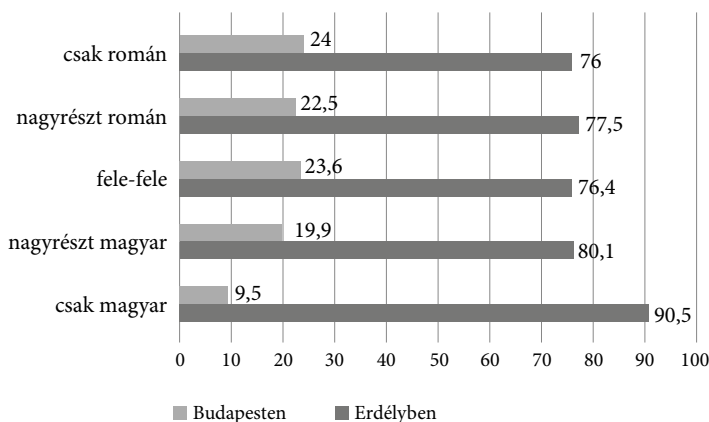
* Ez a szöveg némileg módosított változata a Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely számára 2022 februárjában írt cikkemnek, amelyet Karátson özvegye, Granasztói Szilvia kérésére készítettem.

¹ A történeti Erdély határain belül két nyelvjárást határoznak meg: a mezősegít és a székelyt, részletebben lásd Péntek–Benő (2020: 84–90).

szövegek, az élő nyelv némely táji változata, valamint az erdélyi, különösen a székely származású írók, költők jellegzetes nyelvi fordulatai, képei (Péntek–Benő 2020: 253).

Egy 2009-ben folytatott erdélyi reprezentatív kutatásból (N = 3293) azt tudtuk meg, hogy az erdélyi magyarok túlnyomó többsége szerint Erdélyben beszélnek legszebben magyarul, de az arányok attól is függenek, hogy az erdélyi válaszolók milyen nyelv(ke)t használnak otthon. Az otthon csak magyarul beszélőknek sokkal nagyobb aránya gondolja, hogy az erdélyi a legszebb magyar nyelv, mint azok, akik magyarok, de otthon csak románul beszélnek (1. ábra). Az eredmények jól megmutatják azt is, hogy az erdélyiek zöme szerint a budapesti beszéd nem szép.

A Hol beszélnek legszebben magyarul? kérdésre adott válaszok az otthon használt nyelv szerint, százalékban, N = 3293, khi-négyzet (f=4) = 67,604, p = 0,000

1. ábra. *A Hol beszélnek legszebben magyarul? kérdésre adott válaszok megoszlása az otthon használt nyelv szerint (2009) (Péntek–Benő [2020: 256])*

Végül még a szép erdélyi beszédéről azt is megtudtuk 2009-ben, hogy a tömb régiókban (például Székelyföldön) a magyarok 84%-a ítéli az erdélyi beszédet a legszebbnek, az átmeneti régiókban (pl. Maros vagy Bihar megyében) csak 70%-uk, s a szórvány régiókban (például Arad vagy Máramaros megyében) csak 60%-uk. Ezzel csak azt szeretném bemutatni, hogy az erdélyi magyarok magyar nyelvről szóló vélekedései is sokfélék, heterogének, miként a magyar beszédük is sokféle, heterogén.

3. Megjegyzések három szóról

Mindenki tudja, tudni véli, hogy Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul, az ottani az igazi, ősi, szép magyar beszéd. Szép, mert igazi magyar szavakat használnak az ottaniak. Vagy nem? Melyik szó helyes – a *passzol* vagy a *találtat*? A gyerek az iskolában *másol* vagy *puskázik*?